

หลักศูนยตา : แนวคิดทางพระพุทธศาสนาที่สะท้อนให้เห็นความงาม Sunnata (Emptiness): Buddhist Thought Reflecting the Beauty

พระมหาทวี มหาปญโญ, ผศ.ดร.

Assit.Prof.Dr.Phamaha Thawee Mahapaṅko

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

ความงามที่แท้จริงในทัศนะของพระพุทธศาสนาไม่ใช่เรื่องของความมีสัดส่วนเหมาะสม ความกลมกลืนและความสมดุล แต่เป็นเรื่องของคุณธรรมภายใน หลักคำสอนเรื่องศูนยตาเสนอแนวคิดเรื่องความงามดังกล่าวและทำความงามให้เป็นเรื่องของคุณธรรมภายในมากกว่าสิ่งภายนอก และหลักศูนยตาได้สะท้อนให้เห็นว่าความงามในทรรศนะของพระพุทธศาสนาไม่ได้เป็นทั้งสิ่งที่แน่นอนตายตัว หรือเป็นคุณสมบัติที่มีอยู่อย่างนิรันดร แต่ความงามสามารถรับรู้ได้ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของปรากฏการณ์ในโลกที่อิงอาศัยกันและกันและเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ จึงกล่าวได้ว่าหลักศูนยตาของพระพุทธศาสนาได้เสนอทฤษฎีแห่งความงามที่เป็นสากล

คำสำคัญ: ศูนยตา, แนวคิดทางพระพุทธศาสนา, ความงาม, สากล

Abstract

According to Buddhist tradition, the concept of real beauty in life is not the subject of a proportional manner harmony and balance, it's about the moral. The emptiness in Buddhism is the Doctrine of the concept of such beauty. According to emptiness, Buddhism is not viewed beauty as something absolute or an eternally existing properties. . But beauty can be perceived as a part of the phenomenon in the world, with each other and their lives are always changing. It said that emptiness of Buddhism has proposed a theory of beauty is universal.

Keywords: emptiness, Buddhist Thought, beauty, Universal

บทนำ

ความงาม คือ สถานภาพของสิ่งใดสิ่งหนึ่งทีก่อให้เกิดความเพลิดเพลิน และความชื่นชมผ่านการเข้าใจและรับรู้ถึงความสมดุล สัดส่วน และ แรงดิ่งดูต ของสิ่งๆ นั้น ซึ่งอาจจะเป็นบุคคล สัตว์ สิ่งของ เหตุการณ์ สถานที่ ดนตรี ศิลปะ หรือ ความคิด ความงามเป็นหนึ่งในบรรดาคุณค่าอันสูงสุด (Ultimate value) นอกเหนือจากความจริงและความดี ความงามเป็นสิ่งที่มั่นคงขลังและท้าทายจิตใจของมนุษย์เสมอ น้อยคนนักที่จะไม่รู้สึกรื่นรมย์ยินดีเมื่อเห็นสิ่งสวยงาม นับตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์เป็นต้นมามนุษย์พยายามขบคิดปัญหาเกี่ยวกับความงาม ธรรมชาติของความงามคืออะไร ปัญหานี้เป็นสาเหตุนำมาซึ่งความหลากหลายเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องความงาม บางคราวความงามหมายถึงคุณสมบัติของสิ่งสวยงามทั้งหลาย และคุณสมบัตินี้มีอยู่ในสิ่งเหล่านั้นโดยไม่คำนึงว่าจะถูกค้นพบหรือไม่ บางคราวความงามก็ไม่ได้หมายถึงคุณสมบัติของวัตถุ แต่มันเป็นเพียงความคิด (idea) ในจิตใจของมนุษย์เท่านั้น ความเชื่อดังกล่าวนี้เป็นที่มาของคำกล่าวที่ว่า “ความงามอยู่ที่ตาของคนมอง” ดังนั้น การจะเข้าใจถึงธรรมชาติและ ความหมายของความสวยงามนั้น จำเป็นที่จะต้องเข้าใจถึงหลักปรัชญาของสุนทรียศาสตร์ ซึ่งทฤษฎีทางสุนทรียศาสตร์เกือบทั้งหมดยอมรับว่าความงามไม่ใช่คุณสมบัติโดยตรงของสิ่งทั้งหลาย ความงามเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับจิตใจ กล่าวคือ ความงามเป็นความรู้สึกแง่บวกหรือความรู้สึกชื่นชมยินดี และอะไรก็ตามทีก่อให้เกิดความรู้สึกชนิดนี้จัดเป็นสิ่งสวยงาม พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่สอนให้มนุษย์เห็นตามความเป็นจริง โดยชี้ให้เห็นว่าสรรพสิ่งล้วนเป็นของไม่เที่ยง (อนิจจัง) เป็นสภาพที่ไม่คงเดิม (ทุกขัง) และความไม่มีตัวตน (อนัตตา) ดังนั้น จากหลักคำสอนดังกล่าว จึงเป็นที่น่าสนใจว่าได้สะท้อนอะไรถึงหลักความงามที่กล่าวข้างต้นบ้าง ผลการศึกษา มีดังนี้

ศูนยตา: หลักการแห่งความเข้าใจเกี่ยวกับความงามในบางแง่มุม

นักคุณค่าอัตวิสัย (Value Subjectivist) ถือว่าการมีอยู่ของความงามขึ้นอยู่กับประสบการณ์อัตวิสัย (subjective experience) ดังนั้น ความงามก็คือความรู้สึกหรือมโนทัศน์ของมนุษย์ ตรงกันข้ามถ้าหากความงามมีอยู่ในโลกอย่างเป็นภาววิสัยดังที่นักคุณค่าปรวิสัย (Value Objectivist) กล่าวอ้าง มันก็ต้องมีคุณสมบัติเชิงสุนทรียศาสตร์ปรากฏอยู่ในโลกภายนอก การแปลความหมายของความงามสามารถเป็นได้หลากหลายขึ้นอยู่กับว่า เราบรรยายถึงความงามในทางภาววิสัยอย่างไร อย่างไรก็ตามในทรรศนะทั้งสอง ถ้าหากเราพูดถึงความงามในความหมายของอภิปรัชญาตะวันตก ความงามเป็นมโนทรรศน์ที่แน่นอนตายตัวหรือเป็นคุณลักษณะที่คล้ายคลึงกับมโนทัศน์สากลแบบเพลโต (Platonic universal concepts) และถ้าหากความเข้าใจของนักปรัชญาตะวันตกเกี่ยวกับความงาม

ถูกต้อง ความงามก็ไม่สามารถมีอยู่ได้ในพระพุทธศาสนา เพราะพุทธปรัชญาถือว่าไม่มีอะไรมีอยู่ในโลก ตามหลักของความเป็นจริงว่าด้วยศูนยตา อย่างไรก็ตาม ถ้าเราศึกษาพระพุทธศาสนาอย่างละเอียด เราก็จะพบว่าแนวคิดเรื่องศูนยตาได้ให้แนวทางแห่งความเข้าใจเกี่ยวกับความงามอีกแง่มุมหนึ่ง

พระพุทธศาสนายานนิกายหนึ่งที่สอนเรื่องศูนยตาซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีคือ นิกายมหายานิกะ ท่านนาคราชุน (150-250 A.D.) ผู้ก่อตั้งนิกายนี้ได้เน้นคำสอนของพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับการปฏิเสธทรรศนะที่เป็นการคาดคะเน ท่านนาคราชุนถือว่าสรรพสิ่งที่เกิดขึ้นล้วนอิงอาศัยเหตุปัจจัยอื่น เพราะฉะนั้น จึงไม่มีอะไรที่สามารถคงไว้ซึ่งธรรมชาติดั้งเดิมหรือแท้จริงได้ กล่าวคือไม่มีอะไรมีธรรมชาติดั้งเดิมของตัวเอง ไม่มีสาระ (Substance) แท้จริงซึ่งมีอยู่โดยตัวมันเอง เพราะฉะนั้น ความจริงแท้จึงถูกรับรู้ในฐานะที่เป็นปรากฏการณ์ที่เป็นกระแส ซึ่งอยู่ในระหว่างความไม่มีกับความมี^๑ การแปลความหมายเกี่ยวกับความเป็นจริงตามนัยนี้ไม่ใช่ทั้งการปฏิเสธการมีอยู่ของสรรพสิ่งภายนอกอย่างสิ้นเชิง ไม่ใช่ทั้งการสนับสนุนธรรมชาติแท้จริงของสรรพสิ่งภายนอก ดังนั้น คำสอนเรื่องศูนยตาจึงไม่จัดเป็นอุทเขตทฤษฎีหรือความเห็นที่ขาดสูญ ถ้าจะพูดให้ถูก ศูนยตามุ่งหมายที่จะแสดงถึงความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์ของโลกหรือหลักปฏิบัติสมบูรณ์บาทที่ถือว่าไม่มีอะไรมีอยู่อย่างอมตะหรือมีอยู่ได้โดยไม่อิงอาศัยสิ่งอื่นๆ

แนวคิดเรื่องศูนยตาไม่ได้ปฏิเสธความงามในธรรมชาติ พระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าซึ่งปรากฏอยู่ในคัมภีร์มหายานว่าด้วยเรื่องดอกไม้ ได้ให้แนวแห่งความเข้าใจความงามตามหลักพุทธปรัชญาในพระธรรมเทศนานั้น พระสาวกองค์หนึ่งเข้าใจความหมายของพระธรรมเทศนาซึ่งถูกส่งจากจิตสู่จิต โดยพระพุทธเจ้าซึ่งกำลังถือดอกไม้ไว้ในพระหัตถ์โดยไม่ตรัสอะไรเลย พระธรรมเทศนานี้เป็นคำสอนที่ลึกซึ้ง ซึ่งไม่ได้ถูกแสดงออกเป็นคำพูด เราสามารถตีความได้ว่า ถ้าหากไม่มีอะไรอยู่ในโลก กล่าวคือแม้ดอกไม้ไม่มีอยู่ กระนั้น เราก็สามารถมีความรู้สึกตราตรึงใจ (impression) จากดอกไม้ที่ไม่มีแก่นสารได้ ความงามไม่เป็นทั้งมโนทรรศนะที่แน่นอนตายตัว ไม่เป็นทั้งคุณสมบัติซึ่งมีอยู่อย่างนิรันดร ไม่มีสิ่งสวยงามเช่นนั้นในโลกนี้ อย่างไรก็ตาม ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของโลก เราสามารถมีความรู้สึกตราตรึงใจเชิงสุนทรียศาสตร์ได้

ดังนั้น ถ้าความงามในพระพุทธศาสนา คือ ความรู้สึกตราตรึงใจ (Impression) ซึ่งมนุษย์สามารถรับรู้ได้ บางคนอาจคิดว่าทรรศนะของพระพุทธศาสนาก็คล้ายคลึงกับทรรศนะของนักคุณค่าอัตวิสัย (Value Subjectivist) ที่ยอมรับความงามว่าเป็นความรู้สึกหรือมโนทรรศนะของมนุษย์ อย่างไรก็ตาม

^๑ Perter Harvey, *An Introduction to Buddhism: Teaching, History and Practices*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1990), pp. 97-98.

ความงามในพระพุทธศาสนาไม่จำเป็นต้องเป็นประสบการณ์อัตวิสัย (subjective experience) เนื่องจากว่าโลกนี้ว่างเปล่าจึงไม่มีความแตกต่างระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ หรือตัวเรากับสิ่งอื่น ไม่มีตัวเองและวัตถุ เพราะฉะนั้น เราสามารถเข้าใจความงามได้โดยการก้าวข้ามการมองโลกว่าเป็นสอง (Dualistic world view) เมื่อเราเห็นดอกไม้และรับรู้ความรู้สึกตราตรึงใจทางสุนทรียศาสตร์ ดอกไม้ไม่เพียงแต่อยู่ภายนอกเราเท่านั้นแต่ยังอยู่ภายในเราด้วย ยิ่งไปกว่านั้นไม่มีทั้งตัวเรา มีเพียงแต่ธรรม (ปรากฏการณ์) ที่อิงอาศัยกันเชิงเหตุผลเท่านั้นที่สามารถรับรู้ได้ ในระดับปรมาตตลัจจะความจริงแท้ไม่สามารถเข้าใจและอธิบายได้ เพราะฉะนั้น จึงไม่มีทางที่เราจะอธิบายโลกนี้ด้วยภาษา อย่างไรก็ตาม ในระดับสมมติลัจจะซึ่งสามารถแสดงออกได้โดยคำพูดเป็นต้นว่า บุคคล และสิ่งของ ความงามเป็นปรากฏการณ์ซึ่งสภาวะของบุคคลอิงอาศัย เราสามารถเข้าใจความงามได้ด้วยการที่เราอยู่เหนือความรู้สึกแบ่งแยกระหว่างตัวเรากับวัตถุเท่านั้น ดังนั้น ตามหลักพระพุทธศาสนาความงามสามารถรับรู้ได้ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของปรากฏการณ์ในโลกที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

ศูนยตา: แนวคิดทางพระพุทธศาสนาที่สอนให้มนุษย์เห็นความเป็นจริงของความงาม

เพราะเหตุที่พระพุทธศาสนามีหลักคำสอนสำคัญคือ ความไม่เที่ยง (อนิจจัง) ความเป็นทุกข์ (ทุกขัง) และความไม่มีตัวตน (อนัตตา) ดังนั้น บางคนจึงมีความเข้าใจผิดว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่สอนให้คนมองโลกในแง่ร้าย (pessimism) เพราะเหตุนี้ พระพุทธศาสนาจึงมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องความงามน้อยมาก และเพราะหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาบางประการที่สอนให้คนสละชีวิตทางโลก แนวคิดเรื่องความงามในพระพุทธศาสนาจึงเลือนรางและคลุมเครือ บางคนถึงกับพูดว่าพระพุทธศาสนาประณามความงาม แต่ในความเป็นจริง คำกล่าวเหล่านี้ยังห่างไกลจากความเป็นจริงและเป็นการสรุปลงความเห็นแบบผิดๆ ถ้าศึกษาหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาอย่างละเอียด จะพบว่าความจริงหาได้เป็นดังคำกล่าวเหล่านั้นไม่ ดังจะเห็นได้ดังต่อไปนี้

พระพุทธศาสนาถือว่ามนุษย์สามารถรับรู้ความงามได้ในภาวะแห่งความเปลี่ยนแปลง

พระพุทธศาสนาถือว่าสิ่งทั้งปวง (ยกเว้นนิพพาน) ไม่เที่ยง (สพเพ สงขารา อนิจจา) และความไม่เที่ยงแห่งสิ่งทั้งปวงนี้เป็นความเป็นจริงแท้ในตัวมันเอง ทรรศนะเรื่องความไม่เที่ยงอาจจะฟังดูคล้ายกับความเห็นว่าขาดสูญ (อุจเฉททิฎฐิ) อย่างไรก็ตาม หลักคำสอนเรื่องความไม่เที่ยงไม่ใช่การปฏิเสธโลก มันหมายความว่าสรรพสิ่งย่อมอิงอาศัยเหตุเกิดขึ้น (ปฏิจจสมุปบาท) ไม่มีอะไรมีอยู่อย่างเที่ยงแท้ สรรพสิ่งอยู่ในกระแสแห่งการเคลื่อนไหว นี่คือหลักคำสอนว่าด้วยความเปลี่ยนแปลงและความสืบเนื่อง

และในภาวะแห่งความเปลี่ยนแปลงนี้เราสามารถรับรู้ความงามซึ่งเป็นบ่อเกิดแห่งความเพลิดเพลีน ยินดีได้ ในความเห็นโดยทั่วไปของชาวพุทธ ความงามไม่ใช่คุณสมบัติที่มีอยู่ภายในของวัตถุอย่างแท้จริง ถ้าจะพูดให้ถูก ความงามคือ ผลิตผลของฝีมือหรือความชำนาญของมนุษย์^๒ (ความงามทางด้านศิลปะ)

ความงามสนับสนุนการพัฒนาจิตถ้ามนุษย์ชมเชยโดยปราศจากอุปาทาน

จากการศึกษาคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาพบว่า ชาวพุทธครั้งพุทธกาลได้พัฒนาแนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับธรรมชาติและบทบาทของความงาม ความงามคือ ผลิตผลแห่งการสร้างสรรค์ของมนุษย์ และความงามเป็นสัญลักษณ์แห่งพลังอันน่าอัศจรรย์ของจิตใจมนุษย์^๓ ความงามเป็นอารมณ์ของประสาทสัมผัสและการชื่นชมความงามส่วนใหญ่เป็นเรื่องน่าอภิรมย์ จุดมุ่งหมายของความงามคือ การให้ความพึงพอใจ และวิธีที่ดีที่สุดในการชื่นชมความงามก็คือ การชมเชยโดยปราศจากอุปาทานหรือความยึดมั่นถือมั่น ในวรรณคดีบาลีมีคำที่บ่งบอกความหมายของความงามซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น ๒ ประเภท กล่าวคือ คำที่บ่งบอกถึงคุณสมบัติของวัตถุที่ทำให้ตัววัตถุงาม และคำที่บ่งบอกถึงความรู้สึกและอารมณ์ที่ถูกเร้าโดยการรับรู้ความงาม เพราะฉะนั้น ความงามจึงปรากฏขึ้นจากการมีอยู่ของรูปที่สวยงามและการรับรู้รูปนั้นด้วยใจ ซึ่งอยู่ในภาวะที่ส่งเสริมการรับรู้และการชื่นชมรูปนั้น ความงามก่อให้เกิดความรู้สึกที่นำอัสจรรย์ อารมณ์ที่เป็นสุข ความยินดี ความพึงพอใจ ความเพลิดเพลีน และความสงบสุข ธรรมชาติดั้งเดิมของความงามและจิตใจของมนุษย์ซึ่งรับรู้ความงามนั้นเป็นสิ่งบริสุทธิ์ ในความหมายทางจริยศาสตร์ แต่มันเป็นเพราะอิทธิพลของจิตที่ถูกเคลือบด้วยความยึดมั่นหรืออุปาทานเท่านั้นที่นำไปสู่ผลทางจิตที่ไม่น่าปรารถนา ถ้าหากว่าเราสามารถควบคุมอุปาทานได้ ความงามก็สามารถช่วยสนับสนุนในการพัฒนาจิตได้ พระพุทธศาสนายอมรับในวัตถุแห่งความงามในความหมายนี้เท่านั้น

ศูนยตา: แนวคิดทางพระพุทธศาสนาที่สอนให้มนุษย์เห็นคุณค่าของความงามภายใน

ในทรรณะของพระพุทธศาสนา ชีวิตตกอยู่ภายใต้สามัญลักษณ์ะ กล่าวคือ อนิจจัง (ไม่เที่ยง) ทุกขัง (เป็นทุกข์) และอนัตตา (ไม่มีตัวตน)^๔ ในอนัตตลักษณ์ะสูตร พระพุทธเจ้าได้อธิบายว่า ชีวิตไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และสิ่งที่ไม่เที่ยงเป็นทุกข์ไม่สามารถจะยึดถือได้ว่าเป็นของเรา นี่เป็นเรา และนี่เป็นตัว

^๒ Kathryn R. Blackstone, *Women in the Footsteps of the Buddha*, (Delhi: Motilal Banarsidass Publishers Private Limited, 2000), p. 69.

^๓ B.G. Gokhale, *New Light on Early Buddhism*, (Bombay: Popular Prakashan, 1994), p. 92.

^๔ ส.ช. (ไทย) ๑๗/๗๗/๑๑๗.

ของเรา^๕ นี่คือนิพพานเกี่ยวกับชีวิตและโลก เพราะฉะนั้น พระพุทธศาสนาจึงไม่ได้ให้ความสำคัญต่อความงามภายนอกหรือความงามทางกายภาพ สรรพสิ่งที่มีมอดดูสวยงามเป็นแต่เพียงปรากฏเช่นนั้นเท่านั้น ในความเป็นจริงสิ่งเหล่านั้นถูกรอบงำโดยความไม่เที่ยง และในฐานะที่สรรพสิ่งอยู่ในภาวะของการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง สรรพสิ่งจึงเป็นบ่อเกิดแห่งความทุกข์ ความงามภายนอกหรือความงามทางกายภาพเป็นสิ่งไม่ยั่งยืน และเป็นสิ่งที่ไม่น่าภาคภูมิใจ

พระพุทธศาสนาไม่ได้ให้ความสำคัญต่อความงามทางกายภาพ

จริงอยู่ ความงามทางกายภาพดึงดูดความสนใจของปุถุชนก่อนสิ่งอื่น แต่พระพุทธศาสนาไม่ได้ให้ความสำคัญต่อความงามทางกายภาพเลย ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสกับพระนางมาคัณธิยาว่า ความงามไม่ได้มีผลกระทบต่อพระองค์ ทั้งความงามของร่างกายและความงามที่ได้มาจากเสื้อผ้า^๖ จะเห็นได้ว่าพระองค์ไม่ได้ให้ความสำคัญต่อความงามทางกายภาพเลย เมื่อพระพุทธเจ้าไม่ชื่นชมความงามทางกายภาพที่บุคคลมีแล้ว พระองค์จะสรรเสริญความงามที่ได้รับจากเครื่องประดับที่ทำให้บุคคลสวยงามได้อย่างไร พระพุทธศาสนาถือว่าในความงามทางกายภาพไม่มีอะไรน่าชื่นชม ยิ่งไปกว่านั้นยังเป็นบ่วงที่ทำให้คนหลงรักและก่อให้เกิดกิเลส โดยทั่วไปสิ่งที่เราเห็นในร่างกายก็คือ กลีเยวเชือกแห่งความยินดีทั้งห้า อันได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส และโผฏฐัพพะ กลีเยวเชือกแห่งความยินดีทางกามคุณทั้งห้านี้ มักเร้ากิเลสอย่างหยาบให้กำเริบ นี่เป็นสิ่งที่ความงามทางกายภาพก่อให้เกิดแก่เรา

พระพุทธศาสนาสอนว่า ถ้าเราไม่เข้าใจธรรมชาติที่แท้จริงของวัตถุแห่งความงาม ความงามอาจนำไปสู่ความเศร้าโศกและความผิดหวังได้ ความงามอาจบิดเบือนคุณความดีและทำให้เสียมาตรฐานการตัดสินใจได้ เมื่อความงามถูกจำกัดอยู่เพียงรูปธรรม บุคคลที่ครอบครองความงามนั้นมักจะมีพลังและความหยิ่งโส ถ้าสิ่งสวยงามเช่นนั้นไม่ใช่สิ่งธรรมดาทั่วไปและหาไม่ได้ง่ายๆ บุคคลนั้นก็จะมีหมกมุ่นกับตัวเอง อยู่ในความพยายามอย่างไม่มีที่สิ้นสุดเพื่อที่จะปกป้องสิ่งที่ตนครอบครองนั้น ในทางตรงกันข้ามผู้ที่ให้ความสำคัญอย่างไม่มีขอบเขตต่อวัตถุแห่งความงาม แต่ไม่โชคดีพอที่จะได้ครอบครองวัตถุแห่งความงามนั้น เขาต้องใช้ความพยายามอย่างมากในการอดกลั้นความรู้สึกอิจฉาต่อผู้ที่ได้เป็นเจ้าของวัตถุแห่งความงามนั้น ความจริงโลกนี้เต็มไปด้วยความงามในความหมายทางจิตใจและนามธรรม แต่ว่าเป็นเพราะมนุษย์เราที่ทำให้ความงามเศร้าหมองและทำลายความงามนั้นโดยการพยายามที่จะ

^๕ ส.ช. (ไทย) ๑๗/๗๗/๑๑๘.

^๖ ดูรายละเอียดใน ชุ.ธ.อ.(บาลี) ๒/๔๑-๖๕; Ananda K. Coomaraswamy, *Buddha and the Gospel of Buddhism*, (New Delhi: Munshiram Manoharlal Publications Pvt. Ltd., 2003), p. 325.

ครอบครองมัน ดังนั้น คำสอนของพระพุทธเจ้าก็คือ ไม่ให้ยึดติดความงามของโลกภายนอก ซึ่งทำให้เกิดความพึงพอใจเมื่อมองเห็น การปลุกฝังการไม่ยึดติดในความงามนั้นจะส่งผลให้รู้แจ้งเห็นจริง ความงามขั้นสูงสุดภายในจิตใจ ความงามชนิดนี้เป็นความงามทางจิตหรือความงามภายใน เพราะฉะนั้น แนวคิดเรื่องความงามของพระพุทธศาสนาไม่แตกต่างจากอุดมคติว่าด้วย ความดีสูงสุด บุคคลผู้ที่บรรลุนิพพาน ความดีสูงสุดของชีวิตเป็นผู้ที่สวยงามอย่างแท้จริง กล่าวได้ว่า สิ่งที่ดีทางศีลธรรมและจริยธรรมเป็นสิ่งสวยงาม^๗ ผู้ที่มีศีล สมาธิและปัญญาก็เป็นผู้สวยงามเช่นกัน

ความงามที่แท้จริงต้องเป็นความงามที่ออกมาจากภายในใจที่ปราศจากกิเลส

ในพระไตรปิฎก มีการกล่าวอ้างอิงหลายแห่งที่แสดงถึงทัศนคติของชาวพุทธต่อความงามทางรูปร่าง เช่น เรื่องของรูปนันทาภิกษุณี ผู้ซึ่งลุ่มหลงในความงามแห่งกายของตนเอง พระนางไม่ยอมไปพบพระพุทธเจ้า แม้พระองค์ต้องการให้พระนางเสด็จมาเฝ้าเพื่อฟังธรรม พระองค์ทรงพิสุจน์ให้เห็นถึงความไม่ยั่งยืนของความงามแห่งร่างกายโดยการเนรมิตหญิงสาวที่สวยงามกว่าพระนาง และทำให้นางนั้นกลายเป็นคนแก่และค่อยๆ เสื่อมสลายไป ภาพนั้นก่อให้เกิดความกัลกัฏฐ์ทรมาณใจแก่พระนาง รูปนันทาเป็นอย่างมาก และในที่สุด พระนางได้รู้แจ้งเห็นจริงในสังขาร^๘ มีหลายครั้งที่พระพุทธองค์ตั้งความสนใจของสาวกด้วยความงามทางรูปร่างเพื่อที่จะสื่อความจริงของสังขาร และใช้ความงามเป็นเครื่องมือขัดเกลารมณณ์เกี่ยวกับความจริงเหล่านั้นให้ประณีตยิ่งขึ้น ดังเช่นกรณีที่พระพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบความงามของนางเทพธิดากับความงามของนางชนบทกัลยาณีอดีตเจ้าสาวของพระนันทะ และพระนันทะได้เปรียบเทียบนางชนบทกัลยาณีกับนางลิงซึ่งมีหูด้วนและมีจมูกแหว่ง หลังจากนั้นพระนันทะได้ตั้งใจประพฤติพรหมจรรย์และในที่สุดท่านได้บรรลุธรรม เป็นพระอรหันต์^๙ อีกตัวอย่างหนึ่ง พระนางเขมาผู้ซึ่งลุ่มหลงในความงามของพระองค์ได้เห็นนางเทพธิดาที่สวยงามกว่า ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงเนรมิตขึ้น นางเทพธิดานั้นแปรเปลี่ยนจากวัยสาวสู่วัยชราและล้มลงตายต่อพระพักตร์ของพระนาง พระนางจึงได้รู้ชัดถึงความไร้สาระแห่งความภาคภูมิใจของตนเอง^{๑๐} เหตุการณ์เหล่านี้บ่งบอกว่า พระพุทธศาสนาได้เสนอมิติแห่งความงามด้านจิตใจ

^๗ Angraj Chaudhary, *Essays on Buddhism and Pāli Literature*, (Delhi: Eastern Book Linkers, 1994), p. 177.

^๘ ดูรายละเอียดใน ขุ.ธ.อ.(บาลี) ๕/๑๒ - ๑๐๗.

^๙ ดูรายละเอียดใน ขุ.ธ.อ.(บาลี) ๑/๑๕๓ - ๑๖๖.

^{๑๐} ดูรายละเอียดใน ขุ.ธ.อ.(บาลี) ๘/๒๘-๓๑.

เพราะฉะนั้น การที่บุคคลจะสวยงามหรือไม่สวยงาม ไม่ได้ตัดสินโดยรูปร่างภายนอกเท่านั้น แต่ต้องตัดสินโดยการกระทำของเขา โดยคุณสมบัติที่เขามีด้วย บางคนอาจจะมีรูปร่างสวยงาม แต่ว่าเขาเป็นคนเห็นแก่ตัว แทนที่จะทำความดีให้แก่สังคม เขาอาจคิดทำแต่สิ่งที่เป็นอันตรายต่อสังคมอยู่เสมอ และเขาอาจถึงขนาดเป็นคนโหดร้าย บุคคลเช่นนั้นจะได้ชื่อว่าสวยงามได้อย่างไร ความงามตามหลักพระพุทธศาสนาเป็นมโนทัศน์ทางจริยศาสตร์ บุคคลที่มีศีลธรรม กำจัดความโลภโกรธหลงได้และทำจิตใจของตนเองให้ปราศจากกิเลสทั้งปวง ได้ชื่อว่า เป็นคนงามอย่างแท้จริง บุคคลที่ถูกแผดเผาด้วยความอาฆาตและความโกรธ ถูกกามตัณหาครอบงำอยู่เป็นนิจเป็นผู้นำเกลียด เขาอาจมีรูปร่างสวยงามดูดี แต่ตราบไต่ที่เขายังคงเป็นทาสของราคะโทสะและโมหะ เขาก็ไม่จัดว่าเป็นผู้สวยงามอย่างแท้จริง บุคคลจะได้ชื่อว่ามีความงามอย่างแท้จริงก็ต่อเมื่อเขาได้ทำลายราคะโทสะและโมหะและเพิกถอนกามตัณหาเสียได้ ทุกคนสามารถบรรลุความงามทางจริยศาสตร์และทางจิตใจนี้ได้โดยการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาคือศีลสมาธิและปัญญา ดังนั้นความงามตามหลักพระพุทธศาสนาไม่ใช่เรื่องของความมีสัดส่วนดี ความกลมกลืนและความสมดุล แต่ว่าความงามเป็นเรื่องของสิ่งที่บุคคลมีอยู่ภายใน บุคคลมีคุณธรรมเช่น ความรักความกรุณาและความเห็นอกเห็นใจผู้อื่นหรือไม่ เขาเป็นอิสระจากความโกรธความเกลียดและกิเลสอื่น ๆ หรือไม่ ถ้าเขามีคุณธรรมเหล่านี้และเป็นผู้ปราศจากกิเลสทั้งปวง เขาก็ได้ชื่อว่าเป็นผู้สวยงามอย่างแท้จริง แม้เขาจะขาดความมีสัดส่วนดี ความกลมกลืนและความสมดุลภายนอก

บทสรุป

จากที่ได้กล่าวมาทั้งหมดพบว่า หลักคำสอนเรื่องศูนยตา (ความว่างเปล่า) เป็นคำสอนที่ทำให้คนส่วนใหญ่คิดว่าแนวคิดเรื่องความงามไม่มีในพระพุทธศาสนา อย่างไรก็ตาม ในความเป็นจริงหลักคำสอนนี้ไม่ได้ปฏิเสธความงาม ยิ่งไปกว่านั้น พระพุทธศาสนาได้ให้แนวคิดการเข้าใจความงามในแง่มุมที่แตกต่าง กล่าวคือ จากแง่ของอนิจจตาอาจกล่าวได้ว่าความงามเป็นผลผลิตแห่งฝีมือหรือความชำนาญของมนุษย์ ความงามไม่ใช่คุณสมบัติที่มีอยู่ดั้งเดิมของวัตถุ แต่จากแง่ของศูนยตาความงามคือความตรงใจทางสุนทรียศาสตร์ ความงามในทรรศนะของพระพุทธศาสนาไม่ได้เป็นทั้งสิ่งที่แน่นอนตายตัวหรือ คุณสมบัติที่มีอยู่อย่างนิรันดร ความงามสามารถรับรู้ได้ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของปรากฏการณ์ในโลกที่อิงอาศัยกันและกันและเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ พุทธสาวกไม่ได้หลีกเลี่ยงและหวาดกลัวต่อวัตถุแห่งความงาม เพียงแต่เว้นจากการกระทำวัตถุแห่งความงามให้เป็นพื้นฐานของความชอบและความไม่ชอบเท่านั้น สิ่งที่น่าเพลิดเพลินยินดีและน่ารักใคร่ที่มีอยู่ในโลกโดยทั่วไปเรามากยึดติดอยู่กับมัน และเรามากจะมีความไม่ชอบสิ่งตรงข้าม แม้พระพุทธศาสนาจะกล่าวถึงความงาม

ทางกายภาพแต่ก็ไม่ได้ให้ความสำคัญ ยิ่งไปกว่านั้น ในความงามนั้น พุทธสาวกยังมองเห็นความเปลี่ยนแปลงและความเสื่อมสลายด้วย พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนไว้เกี่ยวกับสังขารทั้งหลายว่า สังขารทั้งหลายเกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไป เพราะฉะนั้น บุคคลผู้ฉลาดมีปัญญาอันลึกซึ้งย่อมชื่นชมความงามโดยปราศจากความโลภ พุทธสาวกเข้าใจข้อนี้ดีและได้พิสูจน์ด้วยตัวเอง เพราะฉะนั้น แนวคิดพื้นฐานทางสุนทรียศาสตร์เชิงพุทธ จึงเป็นไปเพื่อแรงบันดาลใจแห่งการดำเนินชีวิตพรหมจรรย์ ความงามไม่ใช่เพื่อตัวมันเอง ความงามเป็นเครื่องสนับสนุนสำหรับผู้ที่ปรารถนาจะดำเนินชีวิตพรหมจรรย์และชีวิตที่ดำเนินไปตามหลักศีลธรรมจะก่อให้เกิดความงามภายใน บุคคลผู้สามารถกำจัดกิเลสทั้งปวงได้และมีปัญญามองเห็นธรรมชาติที่แท้จริงของสรรพสิ่ง เป็นผู้ประกอบด้วยความจริง ความดีและความงาม ดังนั้น แนวคิดเรื่องความงามที่แท้จริงในพระพุทธศาสนาจึงไม่ใช่เรื่องของความมีสัดส่วนเหมาะสมกลมกลืนและสมดุล แต่เป็นเรื่องของคุณธรรมภายใน ด้วยการเสนอแนวคิดเรื่องความงามดังกล่าวและทำความงามให้เป็นเรื่องของคุณธรรมภายในมากกว่าสิ่งภายนอก เราจึงกล่าวได้ว่า หลักศูนยตาของพระพุทธศาสนาได้เสนอทฤษฎีแห่งความงามที่เป็นสากล

บรรณานุกรม

- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- _____ . **อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอภินิหาร**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทนานมีบุ๊คส์ จำกัด, ๒๕๔๖.
- Ananda K. Coomaraswamy. **Buddha and the Gospel of Buddhism**. New Delhi: Munshiram Manoharlal Publications Pvt. Ltd., 2003.
- Angraj Chaudhary. **Essays on Buddhism and Pāli Literature**. Delhi: Eastern Book Linkers, 1994.
- B.G. Gokhale. **New Light on Early Buddhism**. Bombay: Popular Prakashan, 1994.
- Kathryn R. Blackstone, **Women in the Footsteps of the Buddha**. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers Private Limited, 2000.
- Peter Harvey. **An Introduction to Buddhism: Teaching, History and Practices**. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.